

Különlenyomat a Felső Oktatásügyi Egyesület Közleményei 1931. 2. számából.

001
M18

A kormány és az egyetemek tudománypolitikai együttműködése.

Írta: Magyary Zoltán dr.

I.

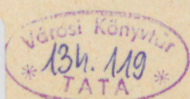
Az állam és az egyetemek egymáshoz való viszonya: részben jogilag van szabályozva. A jogi rendelkezések mellett is azonban mindkettőnek működését irányítja az a cél, a hivatás, amelynek betöltése az egyetemek feladata. Ez a szempont nagy mértékben kihat az állam, illetve az azt képviselő kormány és az egyetemek egymáshoz való viszonyának alakulására is. A tudománypolitika az ország felsőoktatásának és tudományos életének működésével szemben a teljesítmények mértékének állandó alkalmazása. Mértéket a teljesítményekkel szemben alkalmazni mindig lehet — tekintet nélkül azoknak nagyságára. És annak alkalmaznia is kell mindig, aki a teljesítményekért felelős. Parlamentáris államban a kormány felelőssége a legszélesebb körű. Hatásköre kiterjed arra is, hogy a felelősséget alkalmazza a közigazgatás összes alárendelt és foganatosító szerveivel szemben. A helyzet akkor különleges, ha a kormánnyal autonómia áll szemben. Az autonómia bizonyos függetlenséget, több mozgási szabadságot, egyúttal azonban az eredményekért való fokozott felelősséget jelent.

Az önkormányzat kialakulása a közigazgatás különböző területein célszerűségi szempontok nélkül meg nem érthető. Vannak feladatok, amelyek a helyi viszonyok alapos ismerete nélkül helyesen meg nem oldhatók és így a centralizált közigazgatás számára hozzáférhetetlenek. Az önkormányzati közigazgatás a törvényhatóságokban és a községekben azt jelenti, hogy az állampolgárok a törvényeket önmagukra maguk hajtják végre. Ha az autonómia jogilag nem is épült volna ki, az önkormányzatnak tényleges előnye akkor is megvolna a helyi feladatok helyes megítélésében és jó intézésében. A feladatok különlegessége, a tudományos munka sajátos természete vezetett az egyetemek terén is az önkormányzat kialakulásához, amelynek ebben a körben való szervezeti előnyét helyesen hangsúlyozta gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter, amikor az Országos Magyar Gyűjteményegyetem alakuló ülésén a következőket mondta:

Móricz Zsigmond Városi Könyvtár - Tata

5 531000 250386

REV. 2017.

„Amikor arra került a sor, hogy XIII. Lajos, I. és Nagy Frigyes, Nagy Péter, — bámulatos céltudatossággal újjászervezett államaikban meghonosítsák és fejlesszék a tudományosságot, akkor ezt nem bürokraták útján kísérelték meg, hanem tudós társaságokat szerveztek és szemben a korszellemmel és saját személyes organizatorius irányzatukkal éppen csak itt és ebben az egyetlen esetben a korporatív formát választották, mert meg voltak róla győződve, hogy a tudományos világban nem Polizei-ra és bürokráciára, hanem önkormányzati szabadságra van szükség. A szabadság nemcsak a tudományos kutatás, hanem a tudományos igazgatás sikerének is nélkülözhetetlen előfeltétele; a közigazgatási szabadság jogi formája pedig az autonómia.“

Az önkormányzat tehát szükséges. Alkalmas feladatoknak jobb megoldására, mint a centralizált, tisztán bürokratikus közigazgatás. Az önkormányzat azonban megmarad közigazgatásnak, része az egésznek. A törvényhatósági és községi önkormányzat és az állami szervek által végzett bürokratikus közigazgatásnak szervezetileg egymást ki kell egészíteniök, teljesítményeiknek összhangban lenniök. Ez a szükségszerű magyarázata a felügyeleti jog, sőt gyámoklás országoként és koronként változó fokának, amelyet a kormány az önkormányzatok fölött gyakorolhat.

Az önkormányzat lényege nem a központi hatalommal való versengés, hanem a saját különleges lehetőségeinek a kiélése, egy egyébként kárbavesző lehetőség felhasználása a köz érdekében.

A közigazgatási jog feladata a központi államhatalom és az önkormányzat közti jogkörök pontos megállapítása. A modern jogállam a hatásköröknek független bíróság általi védelmét is biztosítja. Erre példa nálunk is a törvényhatósági önkormányzat jogkörének az 1907: LX. t. c. által a közigazgatási bíróságra bízott és az újabb törvények, legutóbb az önkormányzati közigazgatásról szóló 1929: XXX. és a székesfővárosról szóló 1930: XVIII. t. c. által továbbfejlesztett védelme; ugyancsak ide tartozik az 1923: I. t. c., amely az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet és a Magyar Tudományos Akadémiát autonómiájuk sérelme miatt a közigazgatási bíróság előtt megillető panaszjogot törvénybe iktatja és az 1927: XIII. t. c., amely ezt a védelmet az Országos Ösztöndíjtanács javára is kiterjesztette. A modern jogfejlődés tehát kétségtelenül kedvez az autonómiánk jogi védelmének is és ez nemcsak izolált magyar jelenség, bár ebben az esetben különös dicsőségünkre válnék, hanem megfelel a jogfejlődés külföldi irányzatának is. Ahol az autonómia hatásköre és tartalma jogilag szabatosan tisztázva nincs, ott is megvan az autonómia érvényesülésének a lehetősége. Az autonómia jogi szabályozása, sőt bírói védelme ahhoz az állapothoz, amelyben ez a jogi szabályozás hiányzik, úgy viszonylik, mint a statika a dinamikához. Kétségtelenül kényelmesebb és a kölesönös erőviszonyok hullámzásától függetlenebb a jogilag védett, mint a csak tényleges autonómia, de a tényleges autonómia, ha megvan, a célt éppúgy tudja szolgálni, mint a másik.

Az autonómia a központi hatalomtól való bizonyos fokú függetlenséget jelent. Ez a függetlenség az erőviszonyoktól függ. Az erőviszonyok alakításának azonban mások a tényezői az ország egész lakosságát magukban foglaló helyi önkormányzatoknál, mint az autonómiával rendelkező tudományos intézményeknél. Mindkettőnek megvannak az eszközei ahhoz, hogy ha azokkal okosan és intenzíven élnek nagy eredményeket érhessenek el, sőt nem tartozik a fantasztikumok közé annak célbavétele sem, hogy, ha autonómiájuk többé vagy kevésbé csak tényleges, elérjék annak fejlesztését és jogi biztosítását.

II.

Avégből, hogy állást foglalhassunk az egyetemek és a kormány tudománypolitikai együttműködésének helyes megítélése ügyében, ismernünk kell annak a két kontinentális államnak tudománypolitikáját is, amelyeknek hatása e téren a többi államokra nézve évszázadok óta nagy és amelyek az utóbbi évtizedekben e téren fontos reformokat hajtottak végre. Az egyik Franciaország, a másik Németország, helyesebben Poroszország.

A francia fejlődés különösen érdekes azért, mert a XVIII. század végén megszüntetett egyetemeket a XIX. század végén visszaállították és továbbfejlesztették. Kétségtelen, hogy ezek a nagyjelentőségű fordulatok, számbavéve a francia nemzet szellemi alkatát, nem jöhettek létre ötletszerűen, hanem csak eszmék hatása, közsükségletek általános felsmerése és a választott megoldások alapos latolgatása útján.

A régi egyetemeknek a francia forradalom által való megszüntetésére vezető okokat nem vizsgálva, kiindulhatunk abból a tényből, hogy az egyetemek megszüntetése 1789-ben kezdődött, az 1795. évi február hó 25-i törvény zárt le, amely t. i. kimondta, hogy az összes régi közoktatásügyi intézmények megszűnnek. Az évszázados régi szervezet helyébe több ingadozás után, csak Napoleonnak 1808. évi március hó 17-i egyetemi törvénye állapította meg azt a szervezetet, amelyen a francia egyetemi élet sok tekintetben még ma is nyugszik. Megvalósította a Talleyrand által felvetett gondolatot, hogy az elavult középkorival szemben akként létesítsenek modern felsőoktatást, hogy az Universitas Litterarum helyébe állami szakiskolákat (écoles spéciales) állítsanak és azt a Turgottól átvett gondolatot, hogy az egész közoktatás központi állami irányítás alá kerüljön, és abba az egyetemek szervesen beleillesztessenek. Napoleon messzemenő állami centralizációra vonatkozó tervét nagyszerűen gondolta el és oly sikeresen valósította meg, hogy a centralizáció az államformáknak azóta való ismételt változását is rendületlenül túlélte és a mai harmadik köztársaság is állandóan hangoztatja ugyan a decentralizációt, de a központi hatalmat gyengíteni azért nem hajlandó.

Az új szervezet kétségtelenül az elavultnak tartott középkori egyetemi autonómiának, az egyetemek és tanáraik privilegizált

jogállásának megszüntetését akarta elérni. Az volt a cél, hogy a felsőfokú, éppúgy, mint más iskolai oktatás, közbeékelődő egyetemi önkormányzat nélkül, közvetlenül a minisztérium által való szabályozás és ellenőrzés alatt történjék. *Mi lett ennek a hatása a tudományra és mi vezetett az egyetemek visszaállítására?*

A tudósok a szervezetnek ezt a megváltoztatását és az államnak ilyen benyúlását a tudományra károsnak és a személyes alkotó munkájukat hátráltatónak érezték. Igyekeztek attól minél jobban szabadulni és az elvett autonómia helyett a kellő szabadságot másutt megtalálni. Meg volt a szellemi érdeklődés és az anyagi erő az ország számos polgárában ahhoz, hogy ösztöndíjakat, könyvtárakat, alapítványokat adjanak tudományos célokra és az ifjúság, amely kénytelen volt a szakiskolákba iratkozni, hogy oklevélét megszerezze, egyúttal a nem állami főiskolákban szervezett szabad tanfolyamokat lelkesen látogatta. A francia állami szakiskolák színvonala és tudományos jelentősége hanyatlott, míg ugyanez a kor, a XIX. század első évtizedei, a német egyetemek fejlődésében egyike a nagyfontosságúaknak. Különösen érdekes, hogy Humboldt Sándornak hatása alatt Németországban ekkor fejlődött ki a természettudományok művelése, mert Humboldt, aki hosszú távollét után akkor tért vissza hazájába, azt találta, hogy a természettudományok terén a francia tudomány sokkal előbbre van. Így indult meg a természettudományoknak felvirágzása Németországban francia hatás alatt, míg ugyanakkor Franciaországban mind a szellem-, mind a természettudományi fakultások halódtak. *Victor Duruy*, a második császárság minisztere ezt a hanyatlást látva, 1868-ban császári dekrétummal alapította az *École Pratique des Hautes Études*-öt azzal a rendeltetéssel, hogy abban tehetséges fiatal tudósok a német egyetemi szemináriumok mintájára laboratóriumokban, könyvtárakban, a tudományos munka módszereivel dolgozhassanak. Még nagyobb jelentőségű volt az *École Libre des Sciences Politiques* alapítása, amely 1871-ben mint részvénytársaság jött létre. A nagy pénzintézetek és ipari vállalatok adták össze a pénzt ahhoz, hogy egy államtudományi privát főiskola létesüljön akként, hogy az államnak szolgáljon, de attól ne függjön. A részvénytársasági forma természetesen tudományos intézet számára nem volt megfelelő. Ez a két új főiskola nem is tudta az egyetemi kérdést megoldani, de sikerük, különösen az *École Libre des Sciences Politiques*-é, arra kényszerítette az államot, hogy az önálló szakiskolák rendszerét változtassa meg, ha csak nem akarja, hogy a magán főiskolák a vezető szerepet teljesen magukhoz ragadják.

Az egyetemek visszaállítására irányuló mozgalom, amelynek döntő lökést adott a magánfőiskolák alakulása, a nemzeti versenyből is táplálkozott. A franciák állandóan szemmel tartották és behatóan tanulmányozták az egész XIX. században a német egyetemeket. *Victor Cousin* 1831-ben tett közzé egy „Jelentést a közoktatás állapotáról Németország némely államaiban és különösen Poroszországban“ (*Rapporte sur l'état de l'instruction publique*

dans quelques pays de l'Allemagne et particulièrement en Prusse). Ezek a jelentések a két magán főiskola alapítása utáni időben nagyon megszorodtak. Jellemző etekintetben a következő német megállapítás, amely *Ludwig Bernhard* berlini egyetemi tanárnak 1930-ban megjelent művében található (*Akademische Selbstverwaltung in Frankreich und Deutschland. Ein Beitrag zur Universitätsreform*): „A franciák oly szisztematikusan jártak el, hogy először általános jelentéseket hoztak a német egyetem ügyéről, — azután külön jelentéseket a leghíresebb német egyetemek némelyikéről (Heidelberg, Göttingen, Bonn, Berlin) és végül részlettanulmányokat különösen a német történeti, filológiai és filozófiai oktatási módszerekről. A megfigyelések többnyire élesek, az előadás (egyes kisebb oldalvágásoktól eltekintve) majdnem mindig tárgyilagos. Ezeket a francia jelentéseket átnézve, a német egyetemokről olyan dolgokat lehet megtudni, amelyekről német irodalom nincs is.“

A kultuszminiszter 1883-ban körkérdést intézett az összes francia fakultásokhoz, amelyben 11 pontra kér választ. A kérdések az egyetemek visszaállítására, az önkormányzat szervezetére és az államhatalomhoz való viszonyára vonatkoztak. Az egyetemek visszaállítása azonban nem egy csapásra történt. Az első lépés az 1885. évi július hó 25-i dekrétum volt, amely az állami fakultásokat felhatalmazta arra, hogy hagyományokat, ajándékokat, alapítványokat elfogadjanak és új tanszékek létesítésére, tudományos intézetek építésére fordíthassák. Evégből a karokat magánjogi jogalanyisággal is fel kellett ruházni, hogy szerződéseket köthessenek és más jogi nyilatkozatokat tehessenek. A karok felhatalmazást kaptak arra is, hogy az ilymódon keletkező berendezéseket és intézményeket maguk igazgassák. Arra az esetre pedig, ha egyes alapítványok több kar, vagy egy városban lévő összes karok számára szólnak, annak közös igazgatására a dekrétum a karok dékánjaiból és kiküldötteiből alakítandó közös tanácsot (*Conseil général des facultés*) rendelte. Ily módon a karok a 100 év előtt elvesztett önkormányzat gyakorlatát lassan visszaszerezheték és ezt a lehetőséget megkaphatták anélkül, hogy az önkormányzat visszaállításának elvi vitáját a parlamentben ebben a kedvezőtlen kezdeti stádiumban fel kellett volna idézni. A karok hat évvel később, 1889-ben, az államtól nyert költségvetési hitelekre is befolyást kaptak. Tovább fejlődött a *Conseil général des facultés* is. Gyakorlati megfontolások és egyébként megoldhatatlan jogi bonyodalmak odavezettek, hogy 1893-ban ez a conseil is jogi személyiséget és külön költségvetést kapott. Ezt a fejlődést zárta le az 1896. évi július 10-i törvény, amely az egyesített fakultásoknak az egyetem nevét és szervezetét visszaadta. A háború után, 1920-ban és 1922-ben megjelent újabb dekrétumok az egyetemeket abban az irányban fejlesztették tovább, hogy városok, vidékek, érdekképviseletek által alapított kutatóintézetek, vagy technikai intézetek, részben pedig a francia kultúrának külföldi befolyását erősítő külföldi tudományos intézetek egy-egy egyetemmel szervezeti kapcsolatba kerülhessenek és igazgató-tanácsukban az alapítók, vagy azok

képviselői (polgármesterek, kereskedelmi és iparkamarák kiküldöttjei stb.) szintén helyet foglaljanak.

Az új egyetem azonban, amely így XIX. század végén Franciaországban keletkezett, sem nem a forradalom által megszüntetett régi egyetem felújítása, sem nem az annyira ismert és elismert német egyetemi rendszer másolata. Az új egyetem szervezete mindkettővel szemben lényeges különbségeket mutat, amelyeknek okai a következők: 1. a politikai ellenállás a német példa követésével szemben, 2. az amerikai egyetemek állandó elnöki intézményének hatása, amivel kapcsolatos volt a francia centrális bürokráciának az a törekvése, hogy a rektornak nagy hatáskörét lehetőleg fenntartsa és 3. az angol University extension movement példája, ami a különböző intézeteknek az egyetemekbe és alapítóiknak azok igazgató-tanácsába való bevonása útján érvényesül.

A francia egyetemek mai szervezetére jellemző vonások a következők:

1. Az iskolai szervezet alapja, úgy, amint Napoleon rendelkezett, az átlag 6 departement-et magában foglaló akadémia, amelybe a kerületnek összes iskolái tartoznak, beleértve az akadémia székhelyén lévő egyetemet. Az akadémia vezetője a miniszter által kinevezett rektor, aki egyúttal hivatalból rektora az egyetemnek. A rektor tehát, bár rendszerint volt egyetemi tanár és mindig akadémiai képzettségű ember, a központi hatalom képviselője. Mellette van a rendes tanárok sorából választott vice-président. A rektor ezt a jogállását az egyetemek visszaállítása után is megtartotta. Ő az egyetem valódi vezetője, aki annak kormányzását irányítja s akinek az egyetem hivatalai is közvetlenül alá vannak rendelve. Hatásköre sokkal nagyobb, mint a német, vagy magyar egyetemek rektoraié és megbízatásának állandó jellegéből kifolyólag a professzorokkal szemben kormányzati tapasztalat és rutin tekintetében is nagy fölényt szerez.

2. A dékánok, akiket egyrészt a kar, másrészt a tanács által jelölt 2–2 rendes tanár közül a miniszter nevez ki, háromévenként változnak. A tanács az állandó rektoron és a hároméves dékánokon kívül a karoknak 2–2, szintén három évre választott képviselőjéből áll.

A franciák, mint láttuk, a karoknak és a tanácsnak nagy gazdasági hatáskört adtak és egyúttal nagy súlyt helyeznek az egyetem ügyvitelének szabatoságára és gyorsaságára, amely a korábbi állami bürokratikus intézést jellemző előnyt az egyetem helyreállítása után sem voltak hajlandók feláldozni. Ezt a célt szolgálja az állandó rektornak meghagyása és a dékánoknak és tanács-tagoknak hároméves váltakozása. Ezenkívül azonban szükségesnek találták

3. a dékánok és a tanács hatáskörének a német egyetemeknél sokkal szélesebb megállapítását. A dékán mindenekelőtt a kar költségvetése terhére utalványozási jogot gyakorol. A kar segédhivatali alkalmazottait a dékán nevezi ki és bocsátja el, a miniszter által átruházott hatáskörben. A dékán helyettese a kart az egyetem

tanácsában képviselő két professzor egyike, akit *assesseur*-nek hívnak, aki rendszerint a volt dékán és így 6 évet tölt az egyetemi adminisztrációban.

A rektor és tanács a karokkal szemben fellebbviteli fórum. A rektor a fakultásokban történekről bármikor felvilágosítást kérhet. A karok határozatait vagyonuk és költségvetésük tekintetében a tanács véleményezi és terjeszti jóváhagyás végett a miniszter elé. A karok rendelkezésére álló anyagi eszközökből új tudományos intézet felállítását a kar javasolja, de a tanács határozza el. A tanszékekre a karok meghallgatásával a tanács jelöl. (*Présentation du Conseil après avis de la Faculté.*)

Hogy az ügyintézés elhúzható ne legyen, különösen a költségvetéssel kapcsolatos ügyekre, törvényes határidők vannak megállapítva. Kétségtelen, hogy ily módon a francia egyetemek jobban tudnak tárgyalni és gyorsabban határozni, mint más országok egyetemei.

4. A tanszékek betöltése tekintetében különleges francia megoldás jött létre azáltal, hogy az egyetemek és a minisztérium közbe beékeltek a Közoktatási Tanács állandó bizottságát. (*Section permanents du Conseil Supérieure de l'Instruction Publique.*) A Közoktatási Tanács 54 tagból áll, akik közül 14-et nevez ki a kormány, 40-et pedig 4 évre választanak a tudományos akadémiák, egyetemek és más főiskolák, és kisebb részben a középiskolák és elemi iskolák igazgatói. A tanácsnak nemesak véleményező hatásköre van, hanem végső fegyelmi fórum minden egyetemi és tanügyi fegyelmi ügyben. Politikától mentes szaktestület tekintélyével bír. Egy 1880-ból való törvény szerint a tanácsnak 15 tagja alkotja az állandó bizottságot, akik közül 9-et a köztársaság elnöke, 6-ot pedig a miniszter jelöl ki. A köztársaság elnöke által kinevezett tagjai közé tartozik mindig az egyetemi ügyek vezetője a kultuszminisztériumban. Az állandó bizottság elnöke a miniszter vagy általa kijelölt helyettese. A tanszéketöltések úgy történnek, hogy az egyetemnek legalább 2 jelöltet kell ajánlania. Ezt a jelölést a Közoktatási Tanácsnak állandó bizottsága fölülbírálja és azt vagy magáévá teszi, vagy más kettőt ajánlhat. A miniszter csak olyant nevezhet ki rendes tanárrá, akit vagy az egyetem, vagy ez az állandó bizottság jelölt. Ezekről a listáktól nem térhet el. De viszont láttuk, hogy az állandó bizottságban a miniszter befolyása rendszerint nagy.

5. A háború után 1924-ben (a máj. 30-i és okt. 4-i dekrétumokkal) Franciaországban egy érdekes új egyetemközi szerv jött létre, ez a *Comité consultatif de l'Enseignement Supérieur*, amelynek a 4 kar-nak megfelelően 4 osztálya van. Mindegyik osztály elnöke a Directeur de l'Enseignement Supérieur, a kultuszminisztériumban. Összeállításuk pedig a következő: A jogi karok bizottságának 23 tagja van, köztük 18 egyetemi tanár, akik közül ötöt a miniszter nevez ki. A többiek pedig az Academie des sciences morales et politiques főtítkára, a párizsi és egy másik egyetem rektora, a semmítőszék és az államtanács egy-egy tagja. Az orvosi karok bizottsága 30

tagból áll, akik közül 25 egyetemi tanár, a többiek pedig az orvostudományi akadémia főtitkára, a Pasteur-Intézet igazgatója, a párisi kórházaknak egy képviselője, a párisi és egy más egyetem rektora. Hasonló az összeállítása a szellemtudományi és természettudományi karok bizottságának is. A választott tagok megbízatása 4 évre szól. A bizottság hatásköre egyelőre tisztán tanácsadó.

Mindez mutatja a francia egyetemi szervezet sajátos felépítését és abban az autonomia és központi hatalom hatáskörének egymáshoz való viszonyát. Sűrűn előfordul, hogy a miniszter hatásköréből ügyeket az egyetemeknek enged át. A franciák azonban hangoztatják azt, hogy ez, valamint az egyetemek egész visszaállítása, decentralizációt jelent, nem pedig elavult intézmények visszaállítását, vagy fejlesztését.

A porosz egyetemek háború után megindított reformja azt tűzte ki célul, hogy a német egyetemek szervezetét a változott viszonyoknak megfelelően átalakítsa, az 1923-ban a minisztérium által kibocsátott „Grundsätze einer Neuordnung der Preussischen Universitätsverfassung“ alapján erőlyesen folyik. Elsőnek a kieli egyetem kapta meg új statumát 1928 november 17-én, amit azóta a többiek nagy része s köztük a berlini egyetemé is követett. A múlt évben megjelent egy hézagpótló szakmunka is: *Grundlagen des Preussischen Hochschulrechts*, amelynek szerzője *Erich Wende*, a kieli egyetem volt kurátora, most Ministerialdirigent a porosz kultuszminisztériumban, de nem annak egyetemi osztályában. A porosz egyetemek újjászervezése tekintetében tehát szintén céltudatos kormányakció van folyamatban és Wende munkája nemcsak anak szempontjait, hanem egyúttal az új egyetemi szabályzatokba sem felvett, de továbbélő, a minisztérium kialakult joggyakorlatát is főbb vonásaiban feldolgozza. Érthető, hogy ebben a helyzetben a német egyetemek is felvetik maguknak a kérdést, hogy a reform az ő szempontjukból előnyös-e, vagy sem? Milyen lesz a viszonyuk ezentúl a kormányhoz és hogyan fog alakulni helyzetük az ország közvéleményével szemben, amely a háború óta nagy átalakuláson ment keresztül. Ennek a kérdésnek szenteli Bernhard professzor is már idézett tanulmányát. Ebben a német viszonyokra nézve abból indul ki, hogy a német egyetemi önkormányzat mai formáit, valamint annak az államhatalomhoz való viszonyát a következő négy történeti réteg határozza meg:

1. Az egyetem testületi szervezete sokat megőrzött középkori jellegéből. A kari igazgatás, ami az egyetemi önkormányzatnak ma is alapja, a maga lazaságában és minden fellebbezést kizáró zárttságában, belső összetartó erő kialakulását ellenző szellemében a középkori céhek szellemének felel meg.

2. A XVII. század végén és a XVIII. században a gazdasági merkantilizmussal párhuzamosan a közigazgatás terén kamerális alakult ki, amely az államtól korábban független alakulatokkal szemben egész Európában utat nyitott az állami beavatkozásnak. A német egyetemek igazgatásában is akkor több oly újítás

történt, amelyek máig megvannak. Ezt a kort a középkor domináló testületi összetartásának megszűnése, valamint a középkori testületi formák és köztük a privilegizált jogállást élvező egyetemi testületek túléltnek tekintése. Ez a felfogás magában a tanárok körében is hódított és példákra hivatkoznak a XVIII. századból, amikor egyes ordináriusok csak a feltétellel fogadták el a meghívást, hogy karhoz és tanácshoz semmi közük ne legyen. De a közigazgatás is, amely az ügyintézés tökéletesítésére és a szervezet javítására törekedett, lenézte az egyetemek nehézkességét és gúnyolta az évenként változó rektorok rendszerének tökéletlenségét. Az egyetemi igazgatásnak és testületi szellemnek ezzel a hanyatlásával szemben a kor fejedelmei egymással versengtek az egyetemek és kiváló professzoraik dédelgetésében. A kancellár, vagy kurátor az egyetemekre vonatkozó adatokat állandóan gyűjtötte, azoknak viszonyait gondosan figyelemmel kísérte, hogy fejedelmének megfelelő javaslatokat tehessen fejlesztésükre. Ilymódon kerültek fokozatosan a kancellár kezébe az egyetemi igazgatás összes számai. A felvilágosult abszolutizmus idejében fejlődött ki a tanszabadság, amelyet az egyetemek fejlesztésében való versengésnek elő kellett mozdítania.

3. A XIX. század elején az önkormányzat eszméje Németországban nagyban hódított. A községi önkormányzatot akkor építették ki. Ez a kor megértést mutat az önkormányzatot élvező régi egyetemi szervezet iránt is, amely önkormányzatnak fejlesztését a tanszabadság, azaz a tudományos kutatásnak és tanításnak az állami befolyástól való függetlensége is megkívánta. A német egyetemek valódi önkormányzata azonban, a korszellem kedvező volta ellenére, mégis elakadt és a községek önkormányzatához hasonló fokra nem tudott eljutni. Az egyetemek háztartási ügyeik vezetését nem kapták kezükbe és az akkortájt keletkezett első egyetemi intézetek, növénykert, nyilvános könyvtár, ásványtani és állattani gyűjtemény, anatómiai és fizikai intézet stb., amelyeket a fejedelmek alapítottak és kamerálisztikusan kormányoztak, megmaradtak az egyetemeken kívül. Nem változott az egyetemek középkori testületi szervezete sem, minden kar maradt önálló egész, amelynek dékánja magától semmit sem tehet. A tanács hatásköre csak az egyetem egészét érintő ügyekre szorítkozott és a rektor csak a szótöbbséggel döntő testület elnöke maradt. Minket most csak ez a tény, mint eredmény érdekel, a fejlődés okainak vizsgálatát elhagyhatjuk.

4. Az 1866-iki, illetve 1871-iki győzelmek után következett az egyetemeknek nagy anyagi eszközökkel való kifejlesztése. Ezek az anyagi eszközök pedig az állam kezében voltak. És a porosz kultuszminisztériumban az egyetemi ügyek élén ekkor *Althoff* állott, aki az egyetemi önkormányzat rovására az állam befolyását igyekezett biztosítani. Ennek könnyű lehetősége azáltal volt adva, hogy az egyetemek fejlesztése új intézetek, klinikák, gyűjtemények létesítéséből állott. Ezeknek igazgatására azonban az egyetemeknek nem volt, sőt ma sincs semmi befolyása. A kieli egyetem új sza-

bályzatának 75. §-a például így szól: „Die Direktoren der Kliniken, Institute und Seminare werden — in der Regel aus der Zahl der Universitätslehrer — vom Minister ernannt. Die Ernennung ist widerruflich.“

Így ítélik meg a német egyetemek saját helyzetüket és történetileg kialakult jogállásukat. Ezt érintette a háború utáni reform, amely szervezeti reform volt. Jelszava az akadémiai önkormányzat kibővítése. A reform lényege, amely már az 1923. évi Grundzüge-ben is megtalálható, az, hogy az eddigi karok mellett, amelyeket most szűkebb karnak hívnak, szervezi az összes tiszteletbeli, rendkívüli- és magántanárokat is magábafoglaló tágabb kart. A tanács mellett, amely mint eddig, a rektoron, prorektoron és a dékánon kívül két évre választott szenátorokból áll, létesíti a nagy tanácsot, amelynek tagjai az egyetemnek összes professzorai és a rendkívüli és magántanárok által választott félannyi rendkívüli és magántanár, mint ahány rendes tanár van. Ez a nagytanács választja a rektort.

Az új szervezet is fenntartja a kurátor intézményét, amely 1808 óta minden egyetemen, némelyeken pedig már a XVIII. században megvolt. A kielői szabályzatnak rávonatkozó 3. §-a többek közt így szól: „Die Universität verwaltet ihre Angelegenheiten durch die akademischen Behörden. Sie steht unter der unmittelbaren Aufsicht des Ministers für Wissenschaft, Kunst- und Volksbildung. Das Organ des Ministers ist der Kurator, als sein ständiger Stellvertreter. Diesem gebühren die Fürsorge für die Universität und die Aufsicht über sie an Ort und Stelle, die unmittelbare Leitung der Vermögens- und Kassenverwaltung der Universität und ihre Vertretung in allen Rechtsgeschäften und Rechtsstreitigkeiten vor und ausser Gericht, etc.“

Csak a berlini egyetemnek nincs kurátora, a minisztériumhoz való helyi közelsége miatt. 1923 óta ennek az egyetemnek igazgatásában a következő változás történt. Addig a rektorból és az egyetemi bíróból álló kuratórium készítette elő a dologi igazgatási ügyeket a döntő hatáskört gyakorló miniszter számára, míg a tanárok személyi ügyeit a minisztériumban is dolgozták fel. Most a kuratórium helyett a miniszter megbízottjaként *Verwaltungsdirektor* végzi a szellem- és természettudományi intézetek és a Charitén kívüli klinikák ügyeit, a volt kuratórium egyéb ügyeit pedig a rektor, akit ebben az egyetemi tanácsos támogat. A Charité számára, úgy mint azelőtt, külön igazgatás áll fenn. A berlini egyetem a miniszterrel közvetlenül, a többi kurátoron át érintkezik.

Az új egyetemi szabályzatok kimondják, hogy a karok szervezete és ügyvitele iránt a karok meghallgatásával szintén a miniszter által kiboecátandó kari szervezeti szabályzatok fognak rendelkezni, melyek azonban az egyetem szervezeti szabályzatával természetesen ellentétben nem lehetnek.

A szervezeti szabályzatok számos részletkérdést is szabályoznak, amelyeknek rendezését az élet kívánta, vagy azért, mert eddig

sehogyan, vagy mert elavultak voltak szabályozva, de, mint ebből az előadásból is kitűnik, az új reform nem hozott javulást az egyetem akcióképessége tekintetében, sem a karokban, sem a karok közt, sem a karoknak a tanácshoz való viszonyában. Pedig ezen a téren vannak tagadhatatlan nehézségek, amelyeket az egyetem maga a tudományos munka szabadsága biztosításának érdekéhez képest alárendeltnek tart. De az egyetemen kívül állók ezeket a nehézségeket inkább látják, mint az egyetem belső munkáját. A mai demokratikus korban, amikor olyan tömegeknek is van a közéletre és abban az egyetemen sorsára is befolyásuk, amelyek az egyetemnek nem ellenségei, de azt nem ismerik, ezek az ügyintézésben tökéletlen önkormányzatot megérteni nem tudják. Ez az egyetemnek problémáit kívülről is nézni tudó német professzorok véleménye szerint az egyetemre nézve veszélyek lehetőségét rejti magában. Könnyen kialakulhat ugyanis a közvéleményben az a felfogás, hogy ennek a nehezen működő, a kutatás szabadságához szükséges függetlenség miatt adminisztratív tekintetben is minden belső ellenőrzést perhorreszkáló, egyetemen belüli fellebbezést is ellenző, nehézkesen működő egyetemi autonómiának fokozatos megszüntetése nem rombolás, hanem inkább haladás. Ezért nem tartják a kormány által véghezvitt reformot olyannak, amely az egyetem szempontjából legfontosabb kérdéseket oldotta volna meg, hanem olyannak, amelyre politikai okból volt szükség. Pedig az egyetem igazgatási tökéletlenségeinek kiküszöbölésére az autonómiára vezetessé válható külső beavatkozás elhárítása végett szükség van. A baj azonban, amit meg kell szüntetni, az, hogy az egyetem nem tud önmagán segíteni. Poroszországban, ahol a kormány reformja ezeket a kérdéseket megoldatlanul hagyta, látjuk, hogy mily nehéz az egyetem helyzete, mert a belső reformhoz szükséges külső segítséget a kormánnytól nem várhatja.

III.

Mi a helyzet Magyarországon? 1. A német és francia fejlődéssel való összehasonlításból meg kell állapítanunk elsősorban azt, hogy a mi viszonyaink és egyetemünk szervezete mind a francia, mind a német egyetemektől eltér és bár közelebb állunk a némethez, külön egyetemi típust fejlesztettünk ki. Ezért önállóan kell vizsgálnunk mostani problémáinkat is és azokra sajátos megoldásokat keresnünk.

2. Az államhatalom és az egyetemek közti viszony Német- és Franciaországban sem stabil, hanem állandóan változik: a mindenkori erőviszonyoknak és a közszükségletek kielégítésének kiengesúlyozására törekedvén.

Az egyetem, mint a tudomány előbbrevitelére legmegfelelőbb szervezeti megoldás mellett döntő jelentőségű bizonyíték az, hogy Franciaország szükségesnek találta az egyetemi szervezet visszaállítását. Az új francia egyetem önkormányzata a németével összehasonlítva ugyan kisebb, de igazgatási tekintetben sokkal különb.

Ennek nagy előnye az, hogy igazgatási és működési tökéletlenségeivel nem ingerli azt a demokratikus országokban laikus közvéleményt, amely nem képes megérteni az egyetem belső életét, de az egyetem igazgatásának és működésének a külsőségeiben mint szülő, mint hallgató és mint adófizető érdekelve van.

3. Autonómiaellenes irányzatról Magyarországon beszélni hál' Istennek sem a közvélemény, sem a kormány részéről nem kell. Az önkormányzat eszméjének népszerűségét a politikai téren a vármegye mindig fenn tudja tartani. A tudományos élet terén az egyetem autonómiájára törő irányzat szintén nincs, sőt ebben az irányban való értékes fejlődést jelent az Országos Magyar Gyűjteményegyetem és az Országos Ösztöndíjtanács autonómiájának létesítése, valamint az egyetemeknek és a Gyűjteményegyetemnek felsőházi képviselőre való juttatása.

4. Az egyetem igazgatása és működése terén azonban nálunk is vannak tökéletlenségek. Ezek itt is abból származnak, hogy a karok zárt egységek, a tanács csak az egyetem egészét érintő ügyekkel foglalkozhatik, nem belső fellebbviteli fórum és adminisztratív ügyekben sem illeti meg ellenőrzés, vagy felügyelet a karokkal szemben. Az eredmény, ami ebből előadódik az, hogy a laikus közvélemény szemében az egyetemek tekintélye és népszerűsége sokkal kisebb, mint amit nemzeti jelentőségük és tudományos teljesítményeik által megérdemelnének.

5. A probléma itt is az, hogy azon kell segíteni, hogy az egyetemek önmagukon segíteni nem tudnak. Sőt a karok többnyire tiltakoznak is minden reform gondolatával szemben, mert attól a tudományos munka szabadságát féltik. Ez érthető is a karok mai hatásköre mellett, amely oly szűk, hogy tulajdonképpen tisztán tanulmányi kérdésekre szorítkozik és adminisztratív hatáskörüik számot nem tesz. Erdemleges adminisztratív hatáskör az egyetem háztartási ügyeinek intézése nélkül nem is lehetséges. Franciaországban is azért van az egyetemeknek és a karoknak jelentős adminisztratív hatáskörüik, mert anyagi ügyeiket maguk intézhetik és azért kellett a tanács mandátumát 3 évre meghosszabbítani, hogy ezeket jól intézhessék.

6. Nálunk azonban a kormány részéről már megnyilvánult az a készség, hogy segítségére legyen az egyetemnek adminisztratív reformjában. Az adminisztratív reformhoz szükséges hatáskörbővítést az egyetem háztartási ügyeire való befolyás megadásával mind a négy egyetem az utóbbi években megkapta. Amint azonban a gazdasági ügyek intézése Franciaországban is elkerülhetlenné tette a dékánok és a tanács mandátumának évekre való meghosszabbítását, hogy a kellő állandósággal és tapasztalattal rendelkezhessenek, a hatáskört nálunk is csak olyan szervre lehetett oltatni, amely négyévenként változik. Mivel az egyetemek a tanácsai szervezet változtatásáról hallani nem akartak, ezért kellett a gazdasági bizottságokban külön szervet létesíteni. A reform további útja a külföldi fejlődés tanulságai szerint várhatólag az lesz, hogy az egyetem tanácsai és a karok akkor fogják átvehetni a gazda-

sági bizottságok helyett az egyetemek gazdasági ügyeinek intézését, amikor megoldható lesz az egyetemnek az a szervezeti reformja, hogy a rektor és a dékánok, valamint a talán más tagokkal is kiegészítendő tanács megbízatása több évre terjedjen. A francia példa mellett ugyanezt a tanulságot nyújtja műegyetemünk szervezete is, amelyben a tanácsnak adminisztratív tekintetben nagyobb a hatásköre és hosszabb is a mandátuma.

7. Ez a változás elérhető és elérésének időpontja az egyetem magatartásától is függ. Ez az a terület, ahol az egyetemek a maguk politikáját csinálhatják. Egyrészt el kell érniük azt, hogy a nemzet életébe minél elevebben belekapcsolódjanak és a nemzeti nagy problémák megoldásában tett szolgálatokkal igazolják, hogy az egyetemek a tudomány magaslatáról olyan elfogulatlansággal és szakszerűséggel tudnak állástfoglalni, hogy működésük nagy érték, amely nélkül a nemzeti társadalom értékes megoldásoktól elesnék és szegényebb volna.

Másrészt arra van szükség, hogy a kormány és az egyetemek, mint önkormányzati testületek közötti viszonyban az egyetemek a maguk számára olyan súlyt tudjanak magatartásukkal és taktikájukkal kivívni, amely a megosztott szerepeknek megfelelő egyenlő nivójú, harmónikus összjáték kifejlődését teszi lehetővé. Ennek különböző eszközei vannak.

A minisztérium és az egyetem közti érintkezés legfontosabb területe a gazdasági kérdés, a költségvetési hitelek megszerzésének, vagy amint a legújabb fejlődés mutatja, megtartásának problémája. A költségvetés csak akkor hatalmi kérdés, ha az szakszerűen nincs akként előkészítve, hogy az egyszerű számítási kérdéssé redukálódjék. Az egyetemeknek gazdasági igazgatásuk újjászervezése óta gazdasági bizottságaik és a kellő szakemberekkel kiegészített gazdasági hivatalaik útján rendelkezésre áll a lehetőség költségvetési szükségleteiknek ilyen exakt módszerekkel való kimutatására és indoklására. Az autonómia pedig megadja számukra azt a függetlenséget és a felsőházi képviselőt a legméltóbb lehetőséget, hogy ezeknek a kérdéseknek a tárgyalásában a kellő nyilvánosságot és a közvélemény ellenőrzését maguknak biztosítsák. Lehet az, hogy a kormány a költségvetés szakszerű tárgyalása elől elzárkózik, illetve, hogy egy, vagy két évben az elzárkózást megkísérli, de ezáltal nem hárihatja el magától azt a kötelezettséget, hogy a közvélemény, illetve a parlament előtt indoklását adja annak, hogyha például a budapesti egyetemen 1927-ben a dologi kiadásokra 3,803.000 pengő kevésnek bizonyult, úgyhogy a hitelt a következő években fokozatosan 4,520.530 pengőig emelték, akkor anélkül, hogy az egyetem méretei, vagy a piaci árak változtak volna, hogyan lesz elegendő az 1932/33. évre újból csak 3,864.000 pengő. Ha pedig ez a helyes összeg, akkor mivel indokolja azt, hogy az előző években több közpénzt fordított erre a célra. Hasonlóképpen a vidéki egyetemeknél felmerült az az ellenmondás, hogy amikor új épületek készülnek és az egyetem kubaturája azzal a sokféle szükséglettel együtt, ami ezzel összefügg, megnöveks-

szik, változatlan anyagáruk mellett sem növelik, sőt inkább csökkentik a dologi kiadásokat. Ezek példák arra, hogyha a minisztérium és az egyetemek közt valamely kérdésben nézeteltérés van, akkor nemesak a minisztériumnak lehet igaza. Ha azonban ilyen kérdést a kormány hatalmi szóval mégis az egyetemek ellen dönt el, az egyetemnek nem követhetnek más taktikát, minthogy a nyilvánosság előtt rámutatnak ezekre az esetekre, aminthogy a fordított esetben a nyilvános kritikát, sőt következményeket az egyetemeknek mindig el kell viselniök. Így például a kormány a múltban, amikor az egyetemek hiteltűlésekkel gazdálkodtak, az azért való felelősséget velük a költségvetési tárgyalásoknál mindig érezte.

Más súrlódási felület a minisztérium és az egyetemek közt az autonómia határainak és tartalmának jogi magyarázata. Objektív szakemberek nem tagadhatják, hogy ez a kérdés Magyarországon nincs az összes szükséges részleteiben kellőképpen tisztázva. A mindkét oldali állásfoglalásban arbitrárius elem mindig nagy mennyiségben van és tagadhatatlan az, hogy a minisztérium felfogását és határozatait a múlt évtizedekben jogi szabatosság és a jogi problémák fokozatos tisztázására való törekvés nem mindig jellemezte, mert enélkül érthetetlen volna, hogy a jogi kérdések tisztázása és szabályozottsága tekintetében 1931-ben még előbbre nem vagyunk.

Láttuk, hogy a külföldön az egyetemek szervezete tekintetében mindenütt törvényhozási intézkedésekkel gondoskodnak a korszerű reformokról. Nemcsak Franciaországban és Poroszországban, amelyekkel foglalkoztunk, hanem Ausztriában, Olaszországban és Angliában is. Ezzel szemben nekünk egyetemi törvényünk nincs, az új egyetemek szervezeti szabályzatai is igen vázlatosak, a budapesti egyetemé pedig 1850-ből való. Noli me tangere-nek tekinti az egyetem ezt az abszolutizmus idejéből származó szabályzatot, amelyet maguk az osztrákok saját egyetemeikre nézve már 1872-ben új törvénnyel cseréltek fel és amely szervezetnek gyakorlati hibáit a franciák és a németek szintén megállapították. Talán van, aki úgy véli, hogy ezt a vázlatos jogi szabályozást tudatosan tartották fenn azért, hogy a szokásjog elasztikusabb területén a kormányzati művészet annál szabadabban érvényesülhessen. Ennek a jóindulatú magyarázatnak azonban ellentmond az a megállapítás, hogy hasonló kodifikációs elmaradottság és kodifikációs pongyolaság közigazgatásunknak sokkal több területén található, mint amennyivel a kormányzati művészet megbírkózni tudna. A külföldi összehasonlításból és a belföldi helyzet vizsgálatából tehát egyaránt azok az érvek bontakoznak ki, amelyek egyetemeink szervezetében fokozatos, az egyetemek tudományos hivatását és tradicionális szellemét figyelembevevő óvatos reformok fokozatos megvalósítását indokolják és ezzel szemben eléggé meggyőzőnek a konzervatívoknak eddig ismert érvei.

Ha az egyetemek a mindenkori nemzeti feladatok megoldásában kiveszik az őket megillető vezetőszerpet, önmagukat megfelelően kormányozzák és igazgatási érdekeiket a kormánnyal szem-

ben technikai és jogi biztonsággal és vele legalább is egyenrangú szellemi színvonalon képviselik, azon a színvonalon, amelyet az ország a legmagasabb tudományos intézményeitől joggal elvár, akkor a kormány és egyetemek között kialakulhat a kölcsönös nagybecsülésnek és megértő együttműködésnek az a légköre, amely párosulva azzal a nálunk szerencsére sohasem hiányzó hazaszerető szolidaritással, amely nem minden idegen nemzetet jellemez, lehetővé fogják tenni, hogy az egyetemek betöltsék azt a történelmi hivatásukat, hogy kiapadhatatlan szellemi erőforrásaik legyenek újra való felemelkedésünk dicsőséges harcának.

